

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 27, Winter 2023

Literary Coding in the Correspondence of the Freed Prisoners of the Holy Defence

Moslem Mozaffari*
Mohammad Sadegh Basiri[†]
Ahmad Yousofzadeh[‡]

1. Introduction

Resistance literature is rooted in history. Wherever there is oppression, literature of resistance has sprouted in the form of one of the literary types. In Iran, this literature has always received attention, and, especially after the victory of the Islamic Revolution in 1357, and during the eight-year war with the neighboring country, it increased and was favored by Iranians.

Although prison literature, as a type of the subset of resistance literature, owes part of its existence to the prisons of the Pahlavi regime, its colorful and main part was born in the prisons of Iraq. The letters exchanged between Iranian war-prisoners and their families are part of this captivity literature.

For Iranian prisoners, who were in captivity from two to ten years, there was no other way of communication than the two special letters delivered to them at the beginning or end of each month, or sometimes every two to three months. Once given to them. Obviously, in those few pages, a prisoner had to share important information with his family and write about his situation, and, in return, the family of the prisoner had to write back about the life of the family, the city and the country, and their friends to reduce the pain of his exile. In such

* PhD in Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Iran, (Corresponding Author) Email: mmozaffari110@gmail.com

† Professor, Shahid Bahonar University of Kerman, Iran, Email: ms.basiri@gmail.com

‡ PhD in Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Iran, Email: Mahjoor8@gmail.com

Date of Admission: 05/11/2022

Date of Acceptance: 10/12/2022

limited and difficult conditions, and in such a small space of writing, half of which should be left empty for the recipient of the letter, a stream of literature-in-captivity was formed and those few pages were able to record a large part of prison-literature.

"From the beginning of 1359, when the first letters of Iranian prisoners of the Iran-Iraq war were received by their families, until August 1369, when the great exchange of prisoners began, within these ten years, that is, from the beginning of the war to the great freedom, we in the Office of the Missing Soldiers and Prisoners of War, exchanged about six million letters from both sides, and this was when almost half of our 40,000 prisoners were registered, and we learned about the presence of the rest of the prisoners in captivity only when they were released. And these letters were exchanged under the strictest limitations and different excuses of the Iraqis" (Afraz, 2019).

The history of letter writing in Iran dates back to the Achaemenid period; at that time, words were written in cuneiform on the tanned skin of animals, and the skin was given to a chapar (mailman/messenger) to carry it to its destination. Of course, in the BCE history, writing was not used except in government offices and courts. 1800 years ago, when paper was made by the Chinese, letter writing on paper and book writing appeared, and letter writing became much easier (cf.: Amini, 1379: 43). In the history of Herodotus it is stated: "Harpak wrote a letter to Cyrus and encouraged him to fight with Astyaks (Korush's maternal grandfather) and in order for the letter to easily pass through the Medes and reach Persia, Harpak put it in the belly of a rabbit. He hid it and a letter carrier in hunter's clothes was able to deliver it to Cyrus. In the Torah, a letter and a decree from Cyrus about rebuilding the building of Jerusalem - which was destroyed by the Chaldean victory - is mentioned" (ibid.).

The oldest work in Pahlavi language on the art of correspondence is the small letter "Ayin Nama-Novisi". "This book contains special examples of correspondence in various cases and to various people. This text has forty-five paragraphs, each of which presents different methods in letter writing style. The first paragraph is an introduction in the description of those to whom the letter is written. In other paragraphs, the way of writing different types of praise, address, heading and title of a letter, sympathy and consolation, and how to start and finish a letter are mentioned (Mehdizadeh, 2012).

2. Methodology

In 1387, the author of the present study took part in the national plan for collecting letters from Iranian ex-prisoners of war carried out by the Office of Resistance Literature and Art in Hozeh Honari, and collected more than 1500 letters from Kerman province; nearly 8000 letters by prisoners from other provinces was also collected and effort was made to determine those letters with coded messages. The research method in this study is mainly based on analyzing collected letters, and memoirs of the ex-prisoners.

3. Discussion

The contents expressed in the prisoners' letters were important and sometimes included war secrets, that is why it was tried to express these contents in code and in literary language, and these codes were revealed only between the writer and the reader.

One type of literary arrangement that the writers of letters have used a lot to express secret content was simile, because the simile was understood only by the reader and the writer, and others did not know about it.

Another type of literary figure that is used to express secret content in prisoners' letters is metaphor. Metaphor has been defined as "the use of a word in its non-real meaning along with the interest of similarity between the real and figurative meaning and the analogy that prevents the will of the real meaning. In fact, metaphor is a type of lexical permission whose interest is similarity, and sometimes it is interpreted as "metaphorical permission". For example, someone who has seen a brave man in school says "I saw a lion in school." Lion has been used in the meaning of a brave man, and the speaker actually has seen a similarity between the vehicle (lion) and its tenor (brave man), and has established communication (Hashmi, 2011: 1/258).

Sometimes, in the structure of some letters, especially coded letters, an equivoque was used to express the purpose; the writers could use it, hidden from the eyes of the enemy, to explain things to their audience in a coded manner in order for the secret content about the war to be protected and the desired messages to be transmitted easily. Equivoque is the use a word with more than one meaning in poetry and prose, some of whose meanings are close to the mind, and some are detached.

In captivity, to have a photo of Imam Khomeini or the officials of the

Islamic Republic was considered as a crime. Correspondence with these people also had bad consequences for the prisoner, and if the enemy noticed a letter written by a prisoner, his first impression was that the writer of the letter was probably a prominent soldier who had been hiding his rank. Therefore, some prisoners accepted the risk and started writing letters with tricks such as using code words instead of the name of the official. During the years of captivity, some of the prisoners, as mentioned, wrote letters to the officials of the Islamic Republic and received answers. Imam Khomeini, may God bless him and grant him peace, Mr. Khamenei, Rafsanjani, Meshkini and some other officials were among the people who answered the letters of the prisoners, and these answers encouraged and created morale among the prisoners.

One of the most important issues that had to be expressed in code language was the communication of war news and secrets. If these news were revealed to the enemy, it would result in the worst torture for the prisoners, and on the other hand, it would cause their army's plan to be turned upside down and lead to their defeat.

4. Conclusion

Coded letters showed that: 1. Literary language can be most useful in expressing content and news when necessary. 2. Forcing prisoners to write coded letters reveals the dire conditions of captivity and the filth of the Baathist regime and the hypocrites. 3. In secret letters, simile has been used the most because of its simplicity and its familiarity for the author and the reader, and equivoque has had the least use in these types of letters due to its ambiguity for the reader. 4. The simplicity and intimacy of the letters and the fact that most of them are devoid of literary language indicate the level of literacy of the letter writers at the high school level. 5. Most of the topics and content of the encrypted letters followed the same line, including issues such as politics, mentioning the names of the officials of the army, Basij and Sepah, family news, war secrets, and the pains of exile. The most repeated subject was mentioning the names of the officials of the Islamic Republic, especially Imam Khomeini. 6. Much of the sensitive content of the news and war secrets has been conveyed through pun, which shows the utmost cleverness of the Iranian prisoners. Contrary to the opinion of some people who interpret literature based only on the scale of pleasure, these could confirm the practicality of

literature.

Keywords: Resistance literature, Azadgan (ex-prisoners of war) correspondence, Code; Literary language

References

Books and Articles

- Afraz, B. (2011). *More eyes* First Edition. Qom: Payam Azadegan Publishing House.
- Afshinpour, A. (2010). *The red sands of Tikrit*. Second edition. Tehran: Surah Mehr Publisher.
- Jafari, Q. (1993). *Memory clusters*. Tehran: Azadegan Affairs Headquarters.
- , -- (1998). *Paper birds*. First Edition. Tehran: Headquarters for handling the affairs of freedmen.
- Hafez, Sh. (2006). *Divan of Hafez's Ghazals*. Due to the efforts of Khalil Khatib Rahbar. Fortieth edition. Tehran: Safi Ali Shah.
- Haddad Adel, G. (1999). *Encyclopedia of Islamic World*. C4. Tehran: Islamic Encyclopaedia Foundation.
- Sakkaki, Y. (1969). *The key to science*. C1. Cairo: Qom Offset Printing.
- Shamisa, S. (2002). *A fresh look at the original*. Tehran: Ferdous.
- Kavossi R. (2018). "Cryptography in the Qajar period; Passing from traditional encryption to new encryption". *Journal of historiography and historiography*. Number 24 (109 in a row). Autumn and winter. pp. 165-187.
- Masoud Saad, S. (2005). *From Kuhsar Bi Faryad (Selected Poems of Masoud Saad)*. Selected by Mehdi Noorian. Tehran: Jami.
- Mehdizadeh, M. (2012). "The history of sending and letter writing in Iran from the beginning to the 6th century of Hijri". *Scientific and research quarterly of Persian language and literature*, Islamic Azad University, Sanandaj branch, number 14, fifth year, spring.
- Vakili, A. (2011). *Letters, ambassadors of resistance*. First Edition. Kerman: Headquarters for handling the affairs of freedmen.
- Hashemi, A. (2002). *Jawaharlal Balagha*. C1. Qom: Scientific field publications.
- Yousefzadeh, A. (2015). *Children's camp*. The seventh edition. Tehran: Surah Mehr Publishing House.
- , --. (2016). *Humor in captivity literature*. Master's thesis.

Kerman: Islamic Azad University.

-----, --. (2009). Sweet suffering. Kerman: Congress of Kerman Chiefs.

Letters

۱. Abid Musa Akbari, (Education: 1st high school), 2. Mohammad Hosseini Nasab (2nd high school), 3. Mohammad Karimi (2nd high school), 4. Hossein Jafari (2nd high school), 5. Mohammad Esmaili (2nd high school), 6. Majid Harandi (2nd high school), 7. Hossein Behzadi (2nd high school), 8. Hossein Sadeghi (2nd high school), 9. Ahmed Yusufzadeh (2nd high school), 10. Morteza Chahar Mahalian (2nd high school), 11. Abdul Amir Afshin-Pour (2nd high school), 12. Farzan Azar Panahi (2nd high school), 13. Hossein Amini (2nd high school), 14. Hossein Ali Bazcheloi (2nd high school), 15. Mohammad Hossein Dehghan (2nd high school) (time of all captivity) The above prisoners were between 1961 and 1969).

۲.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و هفتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

رمزنویسی ادبی در مکاتبات آزادگان دفاع مقدس

(علمی-پژوهشی)

مسلم مظفری*

دکتر محمدصادق بصیری^۲

احمد یوسف زاده^۳

چکیده

مکاتبات آزادگان دفاع مقدس در واقع جزئی از ادبیات اسارتگاهی و گونه‌ای از ادبیات پایداری و مقاومت به حساب می‌آیند. در ایران، ادبیات مقاومت همواره در کنار قیام‌های ظلم‌ستیز از کاوه آهنگر گرفته تا تاریخ معاصر در لابه‌لای صفحات تاریخ پدید آمده است. این گونه ادبیات از سال ۵۷ و پس از پیروزی انقلاب و بیشتر در زمان جنگ هشت ساله ایران و عراق نمود بیشتری پیدا کرد و ادبیات اسارتگاهی نیز به تبع آن از زمان زندان‌های رژیم پهلوی و بعد از آن در اسارتگاه‌های عراق به وجود آمد که قسمت اعظم ادبیات اسارتگاهی را مکاتبات آزادگان دفاع مقدس و خانواده‌هایشان از طریق نامه‌ها به وجود آورده‌اند که گاهی این مکاتبات به دلایل متعدد از جمله سانسور و خیانت به زبان رمزی بیان شده‌اند. نویسندگان این نوع نامه‌ها برای بیان موضوعاتی از قبیل: سیاست، ذکر نام مسؤلان، درد هجران، انتقال اخبار خانوادگی و اسرار جنگی، عزداری ائمه اطهار^(ع) و ذکر نام بسیج و سپاه به وجوه ادبی از قبیل: ضرب‌المثل، تشبیه، استعاره، ایهام و جناس قلب کل تمسک جسته‌اند تا در این میان، به راحتی مطالب را به طرف مقابل انتقال دهند، در عین حال که دشمن متوجه مطالب انتقالی آنان نگردد و از آزار و اذیت احتمالی رژیم بعث و منافقین

۳- دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان. (نویسنده مسؤل):

mmozaffari110@gmail.com

۲- استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان. basiri@uk.ac.ir

۳- دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید باهنر کرمان. Mahjoor8@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۹-۱۴۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴-۰۸-۱۴۰۱

در امان مانند که این‌ها همه، نشانه‌ای از کاربردی بودن ادبیات و زبان ادبی است و این بر خلاف تصور بعضی از آنان است که ادبیات را فقط در تلذذ معنی می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات پایداری، مکاتبات آزادگان، رمز، زبان ادبی.

۱- مقدمه

ادبیات مقاومت یا ادبیات پایداری ریشه در تاریخ دارد. هر کجا ظلمی بوده، ادبیات مقاومت هم در قالب یکی از انواع ادبی جوانه زده است. در کشور ما ایران هم این ادبیات همواره مورد توجه بوده است؛ اما مخصوصاً پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ و در زمان جنگ هشت ساله با کشور همسایه این نوع ادبی بالنده شد و مورد اقبال ایرانیان قرار گرفت.

ادبیات اسارت گاهی به عنوان بخشی از زیر مجموعه ادبیات پایداری، اگرچه قسمتی از موجودیت خود را از زندان‌های رژیم پهلوی وام گرفته، اما بخش پر رنگ و اصلی آن در اسارتگاه‌های کشور عراق و در اردوگاه‌های نگهداری اسرای ایرانی در آن کشور به دست آمده و خواهد آمد و نامه‌های رد و بدل شده بین اسرا و خانواده‌هایشان بخشی از این ادبیات اسارتگاهی هستند.

درباره این نامه‌ها می‌شود گفت که برای اسرای ایرانی که از دو تا ده سال در اسارت دشمن بوده‌اند، به جز دو برگ نامه مخصوص که اوایل یا اواخر ماه و یا دو و گاهی سه ماه طول می‌کشید که یک بار به آنها داده شود، هیچ راه ارتباطی دیگری وجود نداشت. بدیهی است یک اسیر در آن صفحات اندک مجبور بود مطالب مهم را با خانواده‌اش در میان بگذارد و از اوضاع و احوال خودش اطلاع رسانی کند و متقابلاً خانواده‌های اسرا نیز باید از جریان زندگی خانواده، شهر و دیار و دوستان برای اسیرشان بنویسند تا درد غربتش را کم کنند؛ اما در چنین شرایط محدود و سخت و در همان اندک مکان نوشتن که نیمی از آن باید برای جواب گیرنده نامه خالی می‌ماند، جریانی از ادبیات اسارتگاهی شکل گرفت و همان صفحات اندک توانست بخش زیادی از ادبیات اسارتگاهی را ثبت و ضبط کند. از این نوع نامه‌ها «از اوایل سال ۵۹ که اولین نامه‌های اسرای ایرانی جنگ ایران و عراق به

دست خانواده‌هایشان رسید تا مرداد ۶۹ که مبادله بزرگ اسرا آغاز شد، در عرض این ده سال ... در اداره مفقودین و اسرا، حدود شش میلیون نامه از طرفین رد و بدل شده است ... این تعداد نامه هم که تبادل شد، همراه با شدیدترین سخت‌گیری‌ها و بهانه‌گیری‌های متفاوت عراقی‌ها بود.» (افراز، ۱۳۹۰).

در میان این نامه‌ها، تعداد کمی به کمک زبان ادبی به صورت رمزی نگاشته شده‌اند که درباره توجیه نگارش این نوع نامه‌ها توسط اسرا، سه دلیل عمده در خود نامه‌ها یافت شده است: ۱- ترس و احساس خطر از طرف دشمن: مثلاً عبارت «چیزهای زیادی برای گفتن دارم؛ اما برای نوشتن نه!» که بخشی از نامه اسیر مجید هرنندی است هم عمق حساسیت دشمن و خطرات متعاقب آن را درباره نوشته‌های اسرا به خوبی نشان می‌دهد و هم تفسیر بلندی از محدودیت‌هایی اسرای ایرانی در نامه نوشتن است. ۲- عوامل سانسور: یکی از دلایل اصلی رمزنویسی اسرا، عوامل سانسور (منافقین) بودند که باعث پدید آمدن مشکلات بسیار فراوانی برای گرفتاران در بند شدند. آن‌ها در کلمه به کلمه نامه‌ها به دنبال نام امام خمینی^(ره) و موضوعات ممنوعه دیگر می‌گشتند تا آن را سانسور کنند و یا از بین ببرند و در پی آن نویسنده آن را تنبیه کنند و «از سال ۶۴ که منافقین در اداره سانسور بغداد مستقر شدند، به دلیل مسلط بودن به زبان و لهجه‌ها اگر موردی در نامه‌ها می‌دیدند به زبان عربی برای عراقی‌ها ترجمه می‌کردند و باعث شکنجه و آزار اسیران می‌شدند.» (افشین پور، ۱۳۸۹: ۱۲۱). مثلاً بعضی از اسرا در نامه‌های خود با زبان طنز و مطایبه سانسورچی‌ها را مورد خطاب قرار داده‌اند: «نامه به سانسورچی گرامی! آقای سانسورچی سلام، خسته نباشی. می‌دانم این قدر نامه‌های ما را سانسور کرده‌ای که خسته هستی. داد همه را در آورده‌ای. پدرم خیلی وقت است که نامه‌های من به دستش نمی‌رسد. لااقل این یکی را بگذار رد بشود...». (حسن تاجیک شیر) (یوسف‌زاده، ۱۳۸۸، ۵۶). یا در این نامه: «آقای سانسورچی تو را به جان مادرت بگذار این گلدوزی با عکس بروند تا بعد از سه سال عیدی خانواده‌ام خوشحال شوند. متشکرم Thank you.» (حسین بهزادی) (یوسف‌زاده، ۱۳۹۶: ۴۶). ۳- خیانت در امانت: در خاطرات اسیران آزاد شده ایرانی و نامه‌هایشان، گاه و بی‌گاه با

موضوع خیانت در امانت توسط عوامل سانسور یا سربازان و درجه‌داران عراقی روبرو هستیم. آنها حقایق تلخی را از دخالت نیروهای سازمان مجاهدین خلق در امر نامه‌رسانی بازگو می‌کردند. سازمان مجاهدین خلق، برای ضربه به روحیه اسرا، اخباری را خلاف واقع در مورد مرگ خانواده اسرا یا طلاق همسر به آنها می‌دادند که این نوع شکنجه، گاهی باعث بزرگ‌ترین ضربه به روحیات اسرا می‌شد. یک نمونه از نامه‌هایی که منافقین در آن دست برده بودند، نامه‌ای بود که یکی از برادران زنجان در حدود سال‌های ۶۵ - ۶۶ به این مضمون دریافت کرده بود که «متأسفم که باید بالاجبار واقعیاتی را برایتان بنویسم. برادر بزرگت را به جرم هواداری فلان گروهک اعدام کردند و برادر کوچک‌تر از تو نیز در جبهه شهید شد. پدر و مادرت نیز بعد از یک اختلاف چند ماهه از هم جدا شده‌اند. اینک مدّت زیادی است که از مادرت هیچ گونه خبری در دست نیست.» (جعفری، ۱۳۷۲: ۱۲۶).

۱-۱- بیان مسئله

سابقه نامه‌نگاری در ایران به دوران هخامنشیان برمی‌گردد در آن زمان، واژه‌ها را با خط میخی بر پوست دباغی شده جانوران می‌نوشتند و سپس آن پوست را به دست چاپار می‌دادند تا به مقصد برسانند. البته در تاریخ قبل از میلاد، نگارش جز در دوایر دولتی و دربارها کاربردی نداشته است. از ۱۸۰۰ سال پیش که کاغذ توسط چینی‌ها ساخته شد، نامه‌نویسی روی کاغذ و کتاب‌نویسی پدید آمد و امر نامه‌نویسی خیلی آسان‌تر شد. (ر.ک: امینی، ۱۳۷۹: ۴۳). در تاریخ هردوت آمده است: «هارپاک به کوروش نامه‌ای نوشت و او را تشویق به جنگ با آستیاک (جد مادری کوروش) نمود و برای این که نامه به آسانی از قلمرو ماد بگذرد و به پارس برسد، هارپاک آن را در شکم خرگوشی پنهان کرد و نامه‌رسانی در لباس شکارچی توانست آن را به کوروش برساند. در تورات، نامه و فرمانی از کوروش مبنی بر بازسازی بنای اورشلیم - که به وسیله بنو کد نصر کلدانی ویران شده بود - ذکر شده است.» (همانجا).

قدیم‌ترین اثری که به زبان پهلوی در فن ترسل به دست آمده رساله کوچکی با عنوان «آیین نامه‌نویسی» است. این کتاب دربردارنده نمونه‌های ویژه مکاتبه در موارد گوناگون و به افراد مختلف است. این متن دارای چهل و پنج بند است که هر یک از

بندها شیوه‌های گوناگون در سبک نامه‌نویسی را ارائه می‌دهد. بند نخست آن مقدمه‌ای است در شرح کسانی که به آنان نامه نوشته می‌شود. در بندهای دیگر طرز نوشتن انواع آفرین و ستایش، خطاب، عنوان نامه، همدردی و تسلیت و چگونگی آغاز و انجام رسائل آمده است. (مهدی‌زاده، ۱۳۹۲).

آنچه اجمالاً در بحث بالا ذکر گردید، مربوط به نامه‌نگاری‌های معمول و مرسوم دیوانی و حکومتی بوده است، حال آن که بحث ما پیرامون نامه‌نگاری میان اسرای جنگی و خانواده‌هایشان است. بر این اساس لازم است که اجمالاً به بررسی نامه‌نگاری (خصوصاً نامه‌های رمزی) میان اسرای جنگی و خانواده‌هایشان پرداخته شود که این نامه‌ها به نوعی اسناد جنگی و گوشه‌ای از تاریخ فراموش شده یک ملت و ادبیات مقاومت آن به حساب می‌آیند.

در باره این نوع نامه‌ها می‌شود گفت که قالب و ساختار تعداد کمی از نامه‌های اسرای ایرانی و خانواده‌هایشان، رمزی است و در خصوص رمزنویسی تعداد تقریبی این نوع نامه‌ها می‌توان گفت که به ازای هر یک از چهل هزار اسیر ایرانی دست کم، ده نامه رمزنویسی شده است.

این گونه رمزنویسی به ندرت در اوایل سال‌های جنگ و اسارت در نامه‌ها دیده می‌شد؛ اما پس از حضور سازمان مجاهدین خلق در عراق، عراقی‌ها به کمک آن‌ها تسلط بیشتری بر آنچه نوشته می‌شد، پیدا کردند و کنترل‌ها شدیدتر می‌شد؛ به همین دلیل از آن زمان به بعد رمزنویسی در نامه‌ها بیشتر رواج یافت. مثلاً اوایل اسارت، ساده‌ترین راه برای نگارش نامه‌های رمزی و انتقال اخبار، نگارش نامه‌ها به زبان‌های مختلف محلی از جمله: گیلکی، ترکی، لری، کردی، بلوچی، زرگری، مشهدی و غیره بود که بعد تسلط منافقین از این نوع روش کمتر استفاده گردید یا بالکل غیر ممکن شد. برای مثال، یکی از بچه‌های اسیر بروجردی در نامه خود نوشته بود: «در اینجا وضع ما بسیار خوب است و از هر لحاظ به ما رسیدگی می‌شود، مکان، خواب، خوراک، قدم زدن و گردش ما بسیار عالی» **«چواشه»**

است و انشاءالله به زودی جنگ تمام شده و به ایران بازگشته و از خوبی های برادران عراقی برای شما تعریف خواهیم کرد.» (یوسف زاده، ۱۳۹۶: ۱۵۵).

«چواشه»: (یعنی برعکس) او با نوشته کلمه محلی چواشه، به خانواده و دوستان خود از وضع بد اردوگاه عنبر خبر داده بود.

۱-۲- روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش مبتنی بر نامه های جمع آوری شده (بیش از هزار و پانصد نامه از آزادگان استان کرمان و قریب ۸ هزار نامه نیز از سایر استان ها) کتاب های خاطرات آزادگان به انجام رسیده است.

۱-۳- پیشینه پژوهش

ارتباطات رمزی از زمان های دور رایج بوده و بشر در ابتدا برای ارسال پیام های رمزی از علائم و نشانه ها بهره می برده است. بعد از اختراع خط، بشر توانست با تغییر یا تبدیل حروف و اعداد برای ایجاد کانالی امن در راستای ارتباطات رمزی سود ببرد. در بیشتر تمدن های باستانی جهان مانند ایران، شواهد و اشاراتی از وجود چنین خطوط رمزی موجود است. در ایران بعد از اسلام، اطلاعات بیشتری در این زمینه وجود دارد، در این دوره در رمزنگاری که بیشتر به تعمیم یا معمّاسازی معروف بود، مانند سایر مسلمانان از روش های مختلفی مانند جابه جایی حروف، کاستن یا افزودن بر حروف و البته حروف ابجد استفاده می شده است که کاربرد بیشتری داشته است. «در دوره معاصر نیز کسانی مانند قائم مقام فراهانی دست به اختراع اقلام رمزی جدیدی زدند که البته به نظر می رسد بعد از خود وی، دیگر کاربردی نداشته است. استفاده از اقلام رمزی قدیمی به دلیل سادگی و آسان بودن رمزگشایی از این اقلام و نیز مشکلاتی نظیر ترکیب حروف و ارقام و اشکال، به خصوص در مخابره پیام های تلگرافی امر دشواری بود. بنابراین در صدد برآمدند تا با توجه به رمزنگاری اروپاییان در مکاتبات محرمانه تلگرافی کتاب هایی را در این زمینه به نگارش در آورند که از مهمترین این کتاب ها، می توان به کتاب «رمز یوسفی» نوشته یوسف خان مستشارالدوله اشاره کرد. این کتاب مبتنی بر رمزنگاری عددی بود که تا چندی در مکاتبات رمزی تلگرافی استفاده شد؛ اما بار اصلی در این راه را محمودخان

مفتاح الملک از رجال دوره ناصری بر دوش کشید. مفتاح الملک با نوشتن کتاب «ناسخ الرموز» که رمزی حروفی بود، مدتی طولانی یگانه تاز میدان رمزنگاری در دوره قاجار و پهلوی شد؛ به طوری که این کتاب بعد از چند بار تجدیدنظر و چاپ، مهمترین مرجع وزارت خانه‌های دولتی در زمینه ارسال پیغام‌های رمزی به حساب می‌آمد و از اعتبار شایان توجهی برخوردار بود. رمز مزبور که به «رمز محمودی» نیز مشهور است، به صورت ثلاثی بوده و علاوه بر سادگی استفاده از آن، بعد از انتخاب کلید مد نظر، از لحاظ مالی نیز برای ارسال کنندگان بسیار به صرفه بود. بنابراین مفتاح الملک با آگاهی از ضعف سایر اقلام رمزی و به خصوص در ارسال تلگراف‌های محرمانه به خارج از کشور، موفق به اختراع رمزی شد که جهت ارسال این گونه پیغام‌ها در داخل و خارج از کشور، اعتبار بسیاری داشت و رمزگشایی آن بدون کلید کار دشواری بود، بنابراین اعتبار آن موجب دوام استفاده از آن در دستگاه‌های دولتی و مأموران سیاسی ایران در خارج و ایجاد کانالی امن در ارتباطات رمزی شد.» (کاووسی رکعتی، ۱۳۹۸: ۱۸۴).

در خصوص نامه‌های رمزی در سال‌های اخیر می‌شود گفت که این نوع نامه‌ها جزئی ادبیات اسارت‌گاهی هستند که این نوع ادبیات همواره به عنوان یکی از مهم‌ترین زیر شاخه‌های ادبیات دفاع مقدس و یا ادبیات پایداری شناخته شده است. زندان، حبس، اردوگاه، بازداشت‌گاه و هر مکانی که یک سرباز جنگی را در خود جای بدهد بالطبع شاهد بروز ادبیاتی خواهد شد که آفرینندگان آن ترجیحاً همان زندانیان و بازداشت‌شدگان هستند.

ادبیات اسارت‌گاهی پیشینه‌ای همزاد با ادبیات پایداری در جهان دارد. سربازان جنگی یا مصلحان و منتقدان اجتماعی در زمان اسارت وقتی دیگر مجال نبرد رو در روی با دشمن را ندارند، برای حفظ آرمان‌هایشان جبهه‌ای دیگر می‌کشایند و در دل دشمن دست به خلق حماسه‌هایی می‌زنند که ثبت و ضبط آن در قوالب ادبی اعم از: فیلم، داستان، نمایشنامه، رمان و شعر و دیگر گونه‌های ادبی است و همه این‌ها برون‌دادی دارند که ریشه اصلی آن همان ادبیات پایداریست.

در ادبیات، زندان‌نامه یا حبسیه گونه‌ای ادبی است و به مجموعه اشعار یا متونی گفته می‌شود که یک شاعر در زندان و در بند سروده باشد. (دانشنامه جهان اسلام. مدخل: حبسیه). زندان‌نامه‌ها معمولاً در قالب شعر و به ندرت نثر، بیان حال و خاطرات و گزارش شاعر یا نویسنده از زندان را در بر می‌گیرد که معمولاً با شکایت و آرزوی رهایی همراه است.

مسعود سعد سلمان که قریب نوزده سال در زندان بوده است از نخستین شاعر فارسی زبان است که زندان‌نامه سروده، طبیعتاً سایر زندان‌نامه‌سرایان حتی تا روزگار ما گوشه چشمی به حبسیات او داشته‌اند. پس از او، خاقانی شروانی چند زندان‌نامه‌غراً دارد. در اران - زادبوم خاقانی - دو شاعر هم عصر او، مجیرالدین بیلقانی و فلکی شروانی هم روزگاری را در حبس گذرانده و زندان‌نامه‌هایی به جای نهاده‌اند. در دوران معاصر، ملک الشعرای بهار نیز چند حبسیه پرمایه سروده است.

این نشان می‌دهد که شعر و هنر در دوران اسارت و زندان کارکرد خاصی دارد و باعث التیام درد هجران و شکوفایی استعدادها می‌گردد. یا به قول مسعود سعد:

گردون به درد و رنج مرا کشته بود اگر پیوند عمر من نشدی نظم جانفزای

(مسعود سعد، ۱۳۸۴: ۱۰۳)

و ما هم در این تحقیق با وام از گذشتگان این نوع سبک و در عین حال به روشی جدید به بررسی نامه‌های رمزی رد و بدل شده در میان اسرای ایرانی و خانواده‌هایشان خواهیم پرداخت که در نوع خود کم نظیر است و نوع زبان ادبی استفاده شده در نامه‌های رمزی را بررسی خواهیم کرد.

۲- بحث

موضوع و محتوای اکثر نامه‌های رمزی عبارت از: سیاست، نامه به امام خمینی^(ره) و مسؤلان دیگر، درد هجران، انتقال اخبار خانوادگی، عزاداری ائمه^(ع)، ذکر نام بسیج و سپاه و انتقال اخبار و اسرار جنگی است که نویسندگان این نوع نامه‌ها به دلیل محتوای حساس آن‌ها سعی کرده‌اند که به کمک زبان ادبی، آن‌ها را به صورت رمز بنگارند که در ادامه به

بررسی زبان ادبی این نوع نامه‌ها خواهیم پرداخت و در حد توان، آنها را رمزگشایی خواهیم کرد.

۲-۱- زبان ادبی نامه‌های رمزی

مطالب بیان شده در نامه‌های اسرا، مطالبی مهم و گاه اسرار جنگی بوده؛ به همین خاطر سعی می‌شده که این مطالب به صورت رمز و با زبان ادبی بیان شود و این رموز نیز فقط بین نویسنده و خواننده آشکار باشد و دیگری به آن دست نیابد. بیشترین آرایه‌های ادبی که در نامه‌ها استفاده شده به قرار ذیل است:

۲-۱-۱- تشبیه

یکی نوع آرایه ادبی که بیشتر نویسندگان نامه‌ها برای بیان مطالب رمزی از آن استفاده کرده‌اند تشبیه است، چون وجه شبه فقط بین خواننده و نویسنده آشکار است و دیگری از آن اطلاعی ندارد که در تعریف تشبیه گفته‌اند که «تشبیه به اعتبار وجه شبه گونه ای دلالت است و آن عبارت است از دلالت بر مشارکت مشبه با مشبه به در وجه شبه، بدان شرط که به صورت استعاره یا تجرید ظاهر نشود؛ مثل زیدٌ کَالْأَسَدِ فِي الشَّجَاعَةِ (زید در شجاعت مانند شیر است)». (سگاک، ۱۳۴۸: ۱۴۲/۱).

محمد اسماعیلی یکی از آزادگان دفاع مقدس، به دوستش در اسارت به صورت رمزی اخبار عملیات‌های نظامی ایران انتقال می‌دهد و اخبار جبهه‌های جنوب و غرب را به بازی فوتبال و مسابقات در شوش و دزفول تشبیه می‌کند و به گونه‌ای زیبا اخبار را به طرف مقابل می‌رساند بدون اینکه رژیم بعث و منافقین از آن بوی ببرند و این می‌تواند یکی از کارکردهای زبان رمزی و ادبی باشد: «وضع پیشرفت و نبرد(ما) خیلی خوب است و دلیرمردان خطه توحید، تاب و توان را از دشمن گرفته‌اند و هر لحظه می‌روند تا با هجوم بی‌امان حزب [الله] در برابر دشمن بازی کنند. **مسابقات شوش و دزفول و خرمشهر و غرب جزایر و مجنون** با بُرد تیم ما بود و هم اکنون هم است و می‌روند تا دوباره با هجوم خود دروازه دشمن را باز نمایند.» (از ایران محمد اسماعیلی به سید اکبر موسوی در رمادی، ۶۳/۱۱/۸۲).

مجید هرندی برای خبررسانی در خصوص رفتار عراقی‌ها به محمد اسماعیلی در ایران می‌نویسد: «محمد جان اوایل انتقال ما به این اردوگاه (رمادی ۲) مثل روز عاشورای اردوگاه عنبر بود^۱ خودت می‌دانی چقدر به ما رسیدگی می‌کنند. محمد ما به خاطر دسته جمعی که از ما گرفته بودند سه روز روزه‌دار بودیم و بچه‌ها تا دم مرگ ایستادند. الحمدلله اکنون آزاد شده‌ایم. صلیب دیروز برای ما دفتر و قلم آورد. ولی نمی‌دانم بعد از رفتن، دسر چیست؟ به همه بگو درخت پیر پسته را که پتار (هرس) می‌کنید، از ریشه درآورید بعضی موقع‌ها شاخه‌های درخت بر سر و روی ما می‌خورد، ولی پسته‌ها خیلی خوب هستند.

رمزگشایی عبارات تشبیهی فوق:

عبارت «به خاطر دسته جمعی که از ما گرفته بودند سه روز روزه‌دار بودیم»: اشاره به نماز جماعت برگزارشده توسط اسرا دارد که آنان را تنبیه نموده‌اند و آنان در پاسخ به این کار، سه روز اعتصاب غذا کرده‌اند و عبارت «ولی نمی‌دانم بعد از رفتن، دسر چیست؟»: اشاره به کتک خوردن اسرا دارد که آن را تشبیه به دسر می‌کند و عبارت «به همه بگو درخت پیر پسته را که پتار(هرس) می‌کنید، از ریشه درآورید»: سرنگون کردن کامل صدام و حزب بعث را به «از ریشه درآوردن درخت» تشبیه می‌کند و عبارت «بعضی موقع‌ها شاخه‌های درخت بر سر و روی ما می‌خورد، ولی پسته‌ها خیلی خوب هستند»: اشاره به کتک خوردن اسرا با کابل و چوب است که به سر و روی آنان زده می‌شود ولی درعین حال بچه‌های اسیر(پسته‌ها) خیلی خوب هستند.

«اینجا مانند باغ قدسیه که با سگ‌ها می‌جنگیدیم، اینجا هم با آن مبارزه می‌کنیم» (عابد موسی اکبری).

^۱ - عاشورای اردوگاه عنبر روزی بوده که اسرای آن اردوگاه مورد ضرب و جرح شدید قرار گرفته بوده‌اند. محمد

اسماعیلی مخاطب نامه قبلا آن اردوگاه و آن واقعه را تجربه کرده است

جنگیدن با سگ‌ها در این عبارت: اشاره به مبارزه با جاسوس‌ها دارد.

«... از محصولات باغ‌ها و کشاورزی بنویسید که با یاری خدا و زحمت برادران نتیجه چگونه بوده و همچنین از بچه‌هایی که در تیم‌های فوتبال به **مقام کاپیتانی** رسیده‌اند؛ مانند مهدی هنری، اصغر عباسی.» (حسین کریمی، ۶۳/۶/۲۵).

مقام کاپیتانی: رمزی از شهادت یا فرماندهی سپاه است.

«... راجع به **باغ** نوشته بودی. الحمدلله وضع باغ خوب است و **پدر محترم** هر شب راهنمایی کشاورزی می‌کند. **علف‌های هرز** را کاملاً کنده و **سم‌پاشی** مرتب شده و تمام دیوارها را حفاظت می‌کنند و **سگ‌ها** نمی‌توانند **وارد باغ** بشوند. ناراحت باغ نباش! (حمید موسی اکبری، برادر اسیر عابد موسی اکبری، سال ۶۳).

باغ: رمزی از کشور ایران است که کشور ایران را به باغ تشبیه نموده است. پدر محترم: امام خمینی^(۵). علف‌های هرز: دشمنان و جاسوسان. سم‌پاشی: مراقبت. سگ‌ها: جاسوس‌ها.

عابد موسی اکبری در پاسخ به عبارت فوق می‌نویسد: «از باغ که نوشته بودید من این را می‌خواستم بدانم که کدام یک از **بچه‌های بزنجان** باغ را آبیاری کردند؟!» (عابد موسی اکبری، سال ۶۳).

عبارت «کدام یک از بچه‌های بزنجان باغ را آبیاری کردند؟»: یعنی کدام یک از بچه‌های بزنجان در عملیات بودند؟

«ما اینجا از کلیه چیزهایی که شما می‌دانید برخورداریم و به ما خوب می‌رسند. اگر یاد داشته باشید زمانی که **بخش علی** چگونه با بچه‌هایش رفتار می‌کرد و وضعیتشان چقدر خوب بود و همه چیز در اختیار داشتند و هیچ کم و کاستی در زندگی‌شان وجود نداشت. ما هم مثل آنها!» (اسیر حسین صادقی)

«بخش علی»: مرد فقیر و بد اخلاقی در محل زندگی این اسیر بوده که رفتار عراقی‌ها را به او تشبیه کرده است.

«سه شب پیش ایران از منطقه مهران یا دهلران حمله کرده و هنوز ادامه دارد و عراقی‌ها گفته‌اند تا حالا تعداد زیادی از نظامیان ایرانی کشته و یا اسیر شده‌اند. البته فکر می‌کنم **حسن لاف** همین عقیده را دارد.» (عبدالمیر افشین‌پور).

حسن لاف: یکی از دوستان این اسیر بوده که در خرمشهر در خالی بندی شهره شهر بوده. افشین‌پور در این نامه خطاب به مادرش، رادیو عراق را به حسن لاف تشبیه می‌کند. افشین‌پور در نامه دیگری می‌نویسد: «علی جان وضع سکونت ما را اگر بخواهی بدانی مثل **منطقه شاه‌آباد** قدیم شهر خودمان می‌باشد. با آن همه خوبی و راحتی! ... وضع ما بسیار خوب است. امکان خوابیدن و استراحت ما نیز خوب است. تقریباً مثل **فلکه دروازه** و شاید بهتر.» (افشین‌پور، ۱۳۸۹: ۱۵۶).

شاه‌آباد: ظاهراً منطقه مذکور در شهر نویسنده، فاقد امکانات یا امنیت لازم بوده است. فلکه دروازه خرمشهر محل استراحت و خوابیدن تعدادی بارکش‌های (کارگر) کشتی‌های گمرک بود که پس از فراغت از کار، با گذاشتن یک تگه کارتون زیر خود، شب را صبح می‌کردند.

۲-۱-۲- استعاره

یکی دیگر از آرایه‌های ادبی که برای بیان مطالب رمزی در نامه‌های اسرا استفاده شده آرایه استعاره است که در تعریف استعاره گفته‌اند: «کاربرد لفظ در معنای غیرحقیقی آن همراه با علاقه تشابه میان معنای حقیقی و مجازی و قرینه‌ای که مانع از اراده معنای حقیقی می‌شود. در حقیقت، استعاره، نوعی مجاز لغوی است که علاقه آن مشابَهت باشد و گاه از آن به «مجاز استعاری» تعبیر می‌کنند. برای مثال، کسی که انسان شجاعی را در مدرسه دیده است می‌گوید: «رأیت اسداً فی المدرسه» لفظ «اسد» را که نام شیر است به معنای مرد شجاع به کار برده است و گوینده در واقع میان معنای حقیقی (شیر) و معنای مجازی آن (انسان شجاع) بر پایه شباهت ارتباط برقرار کرده است.» (هاشمی، ۱۳۸۱: ۲۵۸/۱).

استعاره از بهترین آرایه‌ها در زمینه بیان مطالب رمزی است چون در آن همه ارکان تشبیه به جز مشبه به محذوف است و کلمه در غیر معنی واقعی خود به کار رفته و در عین حال امکان دستیابی به رمز نهفته در آن به جزء مخاطب نامه به آسانی میسر نیست. مثلاً نویسنده

نامه زیر با زبان استعاره خواسته مطالب رمزی خویش را به مخاطب انتقال دهد بدون این که کسی بتواند به مفاهیم آن دسترسی پیدا کند:

«عزیزان من، بنده حدود دو سال گرفتارم نه اسیر. قبل از گرفتاری یادم هست وقتی که در **محل بودم کدخدایی** داشتیم که همیشه حرف‌های خوبی می‌زد. یادم هست چند سال پیش برای بالا رفتن رشد فکری و درسی و عبادی مردم دستور داد در **ده، مدرسه** بسازند. پس از ساختن، مردم از کوچک و بزرگ به استقبال آمدند. به یاد دارم زمانی را برادران شب‌ها تا صبح بالای پشت‌بام مدرسه جلوی در، **زیر نورافکن مشغول درس خواندن بودند**. چند سالی گذشت. پایه درس بعضی از برادران قوی شد. بعضی‌ها در **کنکور دانشگاه** شرکت کردند و قبول شدند و بعضی‌ها عاشقانه درس را ادامه می‌دادند. عده‌ای برای **دفع بلاهای دهات بغل** دستی شب‌ها نمی‌خوابیدند که در این میان دهی در ۱۰ کیلومتری ما بسیار ظالم و ستمکار بود. **عده‌ای برای ریشه‌کن کردن کدخدای آن ده که حسین‌خان و اطرافیان**ش بودند آماده می‌شدند، بالاخره با رأی معتمدین ده تصمیم بر این شد که اسم این مدرسه را انتخاب کنند که چنین شد که به نام «**مدرسه عشق**» نامگذاری شد. برادران، به یاد دارم زمانی را که **مشهدی حسن بقال** هشتاد ساله می‌آمد صبح تا شب در مدرسه می‌نشست تا او را به مدرسه راه بدهند، یا آن برادر خردسال را که می‌آمد گریه می‌کرد و شناسنامه‌اش را دستکاری می‌کرد تا اینکه به کلاس راهش دهند. باز به یاد دارم کدخدای ده بعضی از شب‌ها در مسجد محل سخنرانی می‌کرد و گذشته را یاد می‌کرد و ما را نصیحت می‌کرد تا از اعمال گذشته عبرت بگیریم. هم اکنون هفت سال از عمر دگرگونی ده و روی کار آمدن کدخدای جدید می‌گذرد. مردم بسیار آماده شده‌اند. انگاری فولاد آبدیده هستند. خدمت شما عرض کنم بنده حدود دو سال است از شما جدا شده‌ام و از نصیحت‌های پیامبرگونه کدخدا محروم هستم و کمابیش از گوشه و کنار در نامه‌ها، نوای آرام‌بخشش را می‌شنوم. تنها تقاضای عاجزانه‌ام این است که دست از پیروی او برندارید، چرا که او صراط است، کناره‌گیری از صراط برابری با ضلالت است. همیشه گوش به فرمان و مطیع دیگر معتمدین محل که همکاران کدخدا هستند باشید، مثل **سیدعلی مشهدی، اکبر پسته‌ای، موسوی ترکه**. توصیه دیگرم به برادران مؤمنم این است که سعی کنید درس‌هایتان را زیر نورافکن مدرسه عشق و دره‌های آزاد بخوانید تا ذهنتان بازتر شود. سعی کنید در همان هنگام نگرهبانان خوبی برای مدرسه باشید. مبدا **سگ‌های محل** وارد مدرسه شوند که آنجا را نجس

کنند و شما به زحمت می‌افتید. توصیه دیگرم این است که عین سخنان کدخدای ده را برایم بنویسید و بفرستید؛ چرا که خیلی دلم برایش تنگ شده است... (حسین امینی، اردوگاه موصل ۲. تاریخ: ۶۴/۸/۶).

رمزگشایی نامه فوق:

محل: استعاره از ایران. کدخدا: استعاره از رهبری. ده: کشور. زیر نورافکن مشغول درس خواندن: نگهبانی دادن. دهی در ۱۰ کیلومتری ما بسیار ظالم و ستمکار بود: اشاره به عراق دارد. حسین خان: صدام. «مدرسه عشق»: بسیج. حسن بقال هشتاد ساله: رزمندگان پیر. دگرگونی ده: وقوع انقلاب. کنکور دانشگاه ۵: ؟. سیدعلی مشهدی: سید علی خامنه‌ای. اکبر پسته‌ای: اکبر هاشمی رفسنجانی. موسوی ترکه: میر حسین موسوی. سگ‌های محل: ناهلان.

۲-۱-۳- ایهام

گاهی در ساختار بعضی نامه‌ها، خصوصاً نامه‌های رمزی از صنعت ایهام برای بیان مقصود استفاده می‌شد و نویسندگان نامه‌ها می‌توانستند با این صنعت، پوشیده از چشم دشمن، مطالبی را به صورت رمزی به مخاطب خود بفهمانند تا هم خود و هم مطالب سرّی جنگی، محفوظ بمانند و از طرفی اخبار و پیام‌های مورد نظر به راحتی منتقل شود. در واقع استفاده از صنعت ایهام می‌تواند اوج ظرافت در بیان مطالب رمزی باشد. مراد از ایهام آن است که: «لفظی با بیش از یک معنا را در نظم و نثر به کار برند که برخی از معانی آن نزدیک به ذهن و برخی دور از ذهن باشد، مثل «استوا» در آیه «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» (طه: ۵) که به دو معناست: یکی جلوس، دوم استیلا.» (کاشفی، ۱۳۶۹: ۱/۱۱۰).

در نامه زیر بسیار زیبا از صنعت ایهام برای بیان مطالب رمزی استفاده شده است: «...سلام و درود بر ادامه دهندگان راه شهدا این بزرگواران و سلام بر مشاهده کنندگان ... که مرغان باغ ملکوت، پر زندگان در جنت رضوانند. آنان که روح **مطهری** داشتند و همچون **اسدالله** کار کردند و **دست غیب** همراهشان و **بهشتی** شدند و **مفتح** مشکلات گردیدند و به امید **رجایی** بی‌کران که ما هم **باهتر** باشیم و به **صدوقان** بیوندیم و بر مخلوقات، **اشرفی** بودن خود را ثابت کنیم و با سلام بر کسی که بی‌عشق او عاشق مهدی شدن محال است (اشاره به شعار: «بی عشق

خمینی نتوان عاشق مهدی شد» و با سلام بر شما که مصداق واقعی رجال صدقوا ما عاهدوا الله بودید.... (حسینعلی بزرجلویی، تاریخ اسارت ۶۲/۱۲/۷ - موصل ۲)
 ناگفته پیداست که نویسنده در این نامه خواسته است به شهدای انقلاب **مظهری**، **دستغیب**، **بهشتی**، **مفتح**، **رجایی**، **باهنر**، **صدوقی** و **اشرفی اصفهانی** با زبان ایهام ادای احترام کند.

اسرا از بیم سانسورچی و تبعات آن، به غیر از نام مسئولین کشوری، کلماتی مثل «جبهه»، «سپاه» و واژه «حوزه علمیه» را نیز به صورت رمزی و با زبان ایهام بیان می کردند. مثلاً علی ضیغمی در ارتباط با برادر کوچکش (روح الله) که دانش آموز است، این گونه سفارش می کند: «از روح الله برایم بنویسید که آیا مدرسه می رود یا نه و من خیلی امیدوارم که در آینده در مدرسه ای که **یحیی جعفری** و امثال او درس می خوانند درس بخواند... چون که سعادت دنیا و آخرت در آنجاست! به **پدربزرگ** سلام برسانید. **سیفون** هم راهی جز خودکشی ندارد» (محمدحسین دهقان ۶۳/۴/۲۰).

رمزگشایی عبارات ایهام دار فوق:

یحیی جعفری: امام جمعه وقت کرمان است که نویسنده به جای عبارت امام جمعه از نام او که میتواند اسم هر شخصی باشد استفاده می کند. پدربزرگ: رمز امام خمینی (ره) است. سیفون: نیز رمز صدام حسین است.

گونه ای از نامه های رمزی، مشهور به نامه های نامرئی هستند که به لحاظ دسته بندی این نوع نامه ها را به دلیل موهوم بودنشان جزء نامه های ایهام دار دسته بندی کرده اند.

-نامه های نامرئی

نوشتن نامه های نامرئی که از گونه های ایهام دار و رمزی است که از دیر باز در جهان مرسوم بوده و از شیوه های متفاوتی برای این کار استفاده می شده است. ابوالقاسم افخمی از جمله اسرایی بوده که به خانواده اش نامه نامرئی می نوشته است. وی درباره رمزنویسی این گونه نامه ها چنین توضیح می دهد:

«کتابی خواندم که در آن کتاب نوشته بود اگر از سفر برای رمزنویسی استفاده شود، در صورت گرم کردن، حروف پیدا می شود و سرد که می شود، محو می گردد. من در مورد آب پیاز

خودم قبل از اسارت می‌دانستم که می‌شود محونگاری کرد، منتها در آنجا پیاز در دسترس ما نبود. من شروع کردم یکسری چیزهایی را امتحان کردن، ولی پیدا و مشخص بودند و دنبال چیزی می‌گشتم که درست به رنگ کاغذ باشد و در ضمن از مواد کربنی باشد که با گرم شدن سیاه و مشخص شود. با این اهداف شروع به آزمایش کردم تا به شیر رسیدم و آن را امتحان کردم، دیدم که موقع گرم شدن، خوب ظاهر نمی‌شود و لذا کمی شکر قاطی آن کردم و دیدم این بار برق می‌زند و مشخص می‌شود و خلاصه آن قدر مقدار شیر و شکر را کم و زیاد کردم تا اینکه بالاخره فرمول آن را پیدا کردم. یعنی طوری بود که موقع نوشتن معلوم نمی‌شد و موقع گرم کردن خوب مشخص می‌شد. این از مرکب نامه نویسی. مشکل بعدی این بود که من چگونه به خانواده خودم بفهمانم که باید این کاغذ را گرم کنند و از محتوای رمزی آن مطلع شوند و این کار مشکلی بود، چون حداقل می‌بایست برای اولین بار این مطلب را می‌نوشتم و متذکر می‌شدم و به هر حال چون می‌دانستم برادرم تیزهوش است، گفتم که اول برای او بنویسم. قلمی که برای نوشتن با این مرکب درست کرده بودم یک تکه چوب بود که در کنار خودکار می‌گرفتم و طوری بود که اگر کسی رد می‌شد، ممکن بود متوجه شود، لذا به محض آمدن کسی، شروع می‌کردم با خودکار روی کاغذ نوشتن و همین باعث می‌شد تا بین نوشته‌های رمزی مطالبی نوشته شود و یا سر خط را گم می‌کردم و نمی‌دانستم از کجا ادامه دهم. برای نوشتن اولین نامه، آدرس را طوری نوشتم که بفهمند با این نامه چه کار باید کرد. لذا نوشتم «... بن بست حرارت، کوی علی سم‌وار...» ما یزدی‌ها به سماور «سم‌وار» می‌گوییم و «علی سم‌وار» تقریباً یک لفظ اردکانی است. من می‌خواستم رابطه حرارت و سماور را بفهمند و به برادرم نوشتم «برسد به دست عمویم علاءالدین داغ آبادی»، در حالی که من اصلاً عمویی ندارم و بعد اضافه کردم: «به او بگویند یادش به خیر آن زمانی که فلان طاقچه فلان اتاق می‌نشستی و ما را گرم می‌کردی و برای ما چای درست می‌کردی و قصه می‌گفتی.» (و کیلی، ۱۳۷۶: ۳۲۴).

برادرم مدت زیادی پیگیر این مسأله شده بود و بعدها به من گفت، من می‌دانستم که آنجا به شما پیاز نمی‌دهند و فکرهای مختلفی کرده بودم و حتی به مادرم گفته بودم که نکند آنجا عراقی‌ها بچه‌ها را داغ می‌کنند و خیلی نگران بودند، تا اینکه یک بار چنان که تعریف کرد، برادرم متوسل به حضرت زهرا^(س) شد که این مشکل برایمان حل شود. تا اینکه گفته بود در این نامه این قدر به علاءالدین اشاره شده، یک علاءالدین بیاوریم ببینیم چه می‌شود و نامه را بالای علاءالدین گرفتند و گرم که شد دیدند یک کلمه قهوه‌ای رنگ قشنگ پیدا شد که اتفاقاً جمله «فاطمه سلام الله علیها»

بود که من در نامه نوشته بودم یکی از بچه‌ها خواب دیده بود که جلوی ضربات عراقی‌ها را حضرت فاطمه زهرا^(س) می‌گیرد و بعد نوشته بودم هر نامه‌ای که علامت (پاکت نامه) داشته باشد، باید گرم شود. این مسأله گذشت، بعد مصادف شد با اعدام خبرنگار انگلیسی ایرانی الاصل به جرم جاسوسی و آن زمان برادرم در یکی از نامه‌ها برای من نوشت که دیگر این گونه ننویس. چون اگر کشف می‌شد، حتماً ما را اعدام می‌کردند و لذا نوشته بود که تا ضرورت پیدا نکند، ننویس. چون من گاهی اصلاً از روی تفنّن می‌نوشتم. خلاصه از این طریق اخباری به دست ما می‌رسید که من آن را بین بچه‌ها پخش می‌کردم و هیچ کس نمی‌دانست که اینها از کجا آمده و عده‌ای خیال می‌کردند که از رادیو است، در حالی که در کمپ اصلاً رادیو نبود.» (همان: ۳۲۵).

۲-۱-۴- جناس قلب کل

قلب در میان صنایع، جزء صنعت جناس است و قلب در لغت به معنی واژگون کردن و مقلوب به معنی واژگونه است و «در فن بدیع، آوردن کلماتی است که حروف آنها مقلوب یکدیگرند که این صنعت با درهم آمیختگی واک‌های کلمات به وجود می‌آید؛ مثلاً دو کلمه‌ی (رقیب و قریب، رحیم و حریم). صنعت قلب در بدیع اهمیت زیادی دارد و دلیل قدرت و توانایی شاعر و ادیب است؛ اما شرط اصلی در محاسن و زیبایی، آن است که فصاحت و بلاغت را رعایت کرده و معنی را فدای الفاظ نکرده باشند.» (شمیسا، ۱۳۸۱: ۷۲) و قلب کل در بین دو کلمه در صورتی اتفاق می‌افتد که «در کلمات مقلوب، جابه‌جایی در همه حروف باشد؛ به طوری که حروف در دو کلمه وارونه یکدیگر باشند. (مثال: شعر و عرش و شرع از هم خاستند/ تا که عالم زین سه حرف آراستند (عطار).» (همان: ۷۳).

در ادامه نامه‌ای آورده می‌شود که سرشار از رمزهای جنگی است که نویسنده در آن، خواسته است با استفاده از صنعت قلب کل مطالب را به مخاطب منتقل کند:

«برادر عزیز و ارجمندم حسین، امید است حال شما و بقیه شجاع مردان، زاهدان شب و شیران دربند روز همیشه خوب باشد. دستخط زیبا و پر از لطف به دستم رسید و کلی شاد شدم. ... چندی قبل که برادرها دنبال دزدها کردند، دزدها از شمال خانه تا قلب خانه خودشان فرار کردند و پسرهای پسر عمه جواد نیز به خیل شیران دربند پیوسته و به طوری که اطلاع دارم

بحمدالله حالشان خوب است. چندی قبل **رئیس خرها، ناگیر هنگام عرعر کردن** گفته بود که بزرگ **ناطیش** اجازه نمی‌دهد که **هگنت** بسته شود. آقای **مصطفوی** در جواب فرمودند که... خیال کرده حالا هم مثل سابق است که اجازه از ایشان را خواسته باشد. ملت‌ها بیدار شده‌اند. یک روز در پایین خانه آمده بود که با یک حرکت مردانه دو اتاق از خانه خودش و بیش از **بیست اتاقک و دگه** از او گرفتند. مهم اینکه دو اتاق ذکر شده خیلی قدیمی و قیمتی است که تا به حال هر چه زور زده که اقلاً دو اتاق را پس بگیرد نتوانسته است. خبرهای عمرانی آنقدر زیاد است که نمی‌شود نوشت. برای کوری چشم دروغگوها، داداش بزرگه امسال به هر یک از کارکنان خودش یک سگه طلا جایزه داد که خیلی‌ها خوشحال شدند. **راستی تا به حال همسایه‌مان هر چه کبوتر هوا کرده بچه‌های خوب، با تیرکمان آنها را انداختند.** حالا هم دیگر دزدها هیچ چاره‌ای ندارند مگر اینکه تسلیم شوند یا مرگ موش بخورند و با سنگ تیرکمان از پا درآیند. شما از طرف ما خاطرتان جمع باشد که ما از اول خدای تعالی را داشته‌ایم و هیچ ناراحتی از زرزر کردن این دزدها نداریم. به زودی به لطف خدا به دیدن شما نائل خواهیم شد. ... «اکبر قربانی به برادر آزاده‌اش حسین قربانی، تاریخ ۱۳۶۳/۱/۱۶ (جعفری، ۱۳۷۷: ۱۵۴).

رمزگشایی عبارات فوق:

«زاهدان شب و شیران دربند روز»: اسرا هستند. دزدها: دشمنان متجاوز. خیل شیران دربند پیوسته: اسیر شدند. در عبارت «چندی قبل رئیس خرها، ناگیر هنگام عرعر کردن گفته بود که بزرگ ناطیش اجازه نمی‌دهد که هگنت بسته شود»: ناگیر قلب کل ریگان رئیس جمهور آمریکاست. عرعر: سخنرانی. ناطیش: قلب کل شیطان. هگنت: قلب کل تنگه هرمن است. آقای مصطفوی: منظور امام خمینی (ره) است و عبارات «یک روز در پایین خانه آمده بود که با یک حرکت مردانه دو اتاق از خانه خودش و بیش از بیست اتاقک و دگه از او گرفتند»: یحتمل منظور از دو اتاق جزایر خلیج فارس است. اما منظور از بیست اتاقک و دگه: ؟؟؟. داداش بزرگه: نخست وزیر ایران. همسایه: عراق. کبوتر: هواپیمای جنگی. تیرکمان: موشک انداز.

۳- نتیجه گیری

نامه‌های رمزی نشان دادند که: ۱- زبان ادبی در مواقع ضروری می‌تواند بیشترین کاربرد در بیان مطالب و اخبار داشته باشند. ۲- اجبار به نگاشتن نامه‌های رمزی از طریق اسرا نشانگر اوضاع وخیم دوران اسارت و پلیدی رژیم بعث و منافقین را آشکار می‌کند. ۳- در نامه‌های رمزی، تشبیه به دلیل سادگی و آشنایی وجه شبه بین نویسنده و خواننده بیشترین کاربرد را داشته است و صنعت ایهام به دلیل مبهم و موهوم بودن آن برای خواننده کمترین کاربرد را در این نوع نامه‌ها ایفا کرده است. ۴- سادگی و صمیمیت نامه‌ها و خالی بودن اکثر آنان از زبان ادبی، نشانگر سطح سواد نویسندگان نامه‌ها در حد دبیرستان بوده است. ۵- اکثر موضوعات و محتوای نامه‌های رمزی در یک راستا و از قبیل سیاست، ذکر نام مسئولین نظام، بسیج و سپاه، اخبار خانوادگی، اسرار جنگی، درد هجران بوده است که بیشترین محتوای نامه‌های رمزی در مورد ذکر نام مسئولین جمهوری اسلامی از جمله امام خمینی^(ه) و بسیج و سپاه و اخبار و اسرار جنگی است و کمترین آن، مربوط به درد هجران است. ۶- انتقال بسیاری از محتوای حساس اخبار و اسرار جنگی از طریق جناس قلب کل صورت گرفته است که این نهایت زیرکی اسرای ایرانی را می‌رساند. ۷- بررسی این موضوع نشان داد که ادبیات و زبان ادبی، کاربردی است و منحصر به تلذذ تنها نیست.

فهرست منابع

- افراز، بهجت. (۱۳۹۰). چشم تو. چاپ اول. قم: انتشارات پیام آزادگان.
- افشین پور، عبدالعلی. (۱۳۸۹). **شن‌های سرخ تکریت**. چاپ دوم. تهران: ناشر سوره مهر.
- امینی، کاظم. (۱۳۷۹). **آیین نگارش مکاتبات اداری**. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- جعفری، قاسم. (۱۳۷۷). **پرنده‌های کاغذی**. تهران: ستاد رسیدگی به امور آزادگان.
- جعفری، قاسم. (۱۳۷۲). **خوشه‌های خاطره**. تهران: ستاد امور آزادگان.
- حداد عادل، غلامعلی. (۱۳۷۸). **دانشنامه جهان اسلام**. ج ۴. تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی.
- سگاک، یوسف بن ابی بکر. (۱۳۴۸). **مفتاح العلوم**. ج ۱. قاهره: چاپ افست قم.

- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۱). **نگاهی تازه به بدیع**. تهران: فردوس.
- کاشفی، حسین. (۱۳۶۹). **بدایع الافکار فی صنایع الاشعار**، ج ۱. به کوشش جلال‌الدین کزازی. تهران: نشر مرکز.
- کاووسی رکعتی، صمد. (۱۳۹۸). «**رمزنگاری در دوره قاجار؛ گذر از رمزنگاری سنتی به رمزنگاری نوین**». نشریه تاریخ نگری و تاریخ نگاری. شماره ۲۴ (پیاپی ۱۰۹). پاییز و زمستان. صص ۱۸۷-۱۶۵.
- مسعود سعد سلمان. (۱۳۸۴). **از کوهسار بی فریاد (اشعار گزیده مسعود سعد)**. گزینش مهدی نوریان. تهران: جامی.
- مهدی‌زاده، مهدی. (۱۳۹۲). «**پیشینه ترسل و نامه نگاری در ایران ۱ آغاز تا قرن ششم هجری**». فصلنامه علمی و پژوهشی زبان و ادب فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، شماره ۱۴، سال پنجم، بهار.
- هاشمی، احمد. (۱۳۸۱). **جواهر البلاغه**. ج ۱. قم: انتشارات حوزه علمیه.
- وکیلی، عباسعلی. (۱۳۹۰). **نامه ها، سفیران مقاومت**. چاپ اول. کرمان: ستاد رسیدگی به امور آزادگان.
- یوسف‌زاده، احمد. (۱۳۸۸). **رنج شیرین**. کرمان: کنگره سرداران کرمان.
- یوسف‌زاده، احمد. (۱۳۹۵). **اردوگاه اطفال**. چاپ هفتم. تهران: نشر سوره مهر.
- یوسف‌زاده، احمد. (۱۳۹۶). **طنز در ادبیات اسارت**. پایان نامه کارشناسی ارشد. کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی.

- نامه‌ها

- ۱- عابد موسی اکبری (تحصیلات: متوسطه اول) ۲- حسین کریمی (متوسطه دوم) ۳- حسین جعفری (متوسطه دوم) ۴- محمد اسماعیلی (متوسطه دوم) ۵- مجید هرنندی (متوسطه دوم) ۶- حسین بهزادی (متوسطه دوم) ۷- حسین صادقی (متوسطه دوم) ۸- احمد یوسف زاده (متوسطه دوم) ۹- عبدالامیر افشین‌پور (متوسطه دوم) ۱۰- اکبر قربانی (متوسطه دوم) ۱۱- حسین امینی (متوسطه دوم) ۱۲- حسین علی بزچلوبی (متوسطه دوم) ۱۳- محمد حسین دهقان (متوسطه دوم) (زمان اسارت همه اسرای فوق بین سال ۶۱ تا ۶۹ بوده است).